

FRANSIZ MATBUATINA GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI'NDA IRAK CEPHESİNDE MEDÂYİN MUHAREBELERİ (KÛTÛ'L-AMÂRE)*

BATTLES OF CTESIPHON (KÛTÛ'L-AMARA) AT THE IRAQI FRONT IN WORLD WAR I ACCORDING TO THE FRENCH PRESS

Fatma UYGUR

Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, uygur@humanity.ankara.edu.tr

Öz

İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi Avrupa devletlerinin sanayileşmenin getirdiği hammadde ve pazar arayışı, sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanması; Alman-İngiliz, Alman-Fransız rekabeti gibi saiklerle, 1914 yılında başlayan, Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu Birinci Dünya Savaşı'nda açılan Irak cephesi Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında çok ciddi muharebelerin cereyan ettiği bir cephe olmuştur. İngiltere, sömürgesi Hindistan'a yönelik tehditleri engellemek, kuzeyde Ruslarla birleşmek ve Irak petrolünü ele geçirmek için Basra'ya asker çıkarmıştır. General Townshend (1861-1924) komutasındaki İngilizler ile Mirliva Halil Paşa (1882-1957) komutasındaki Osmanlı askerleri arasında çarpışmalar, kadim Mezopotamya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Medâyin bölgesinde vuku bulmuştur. Burası muharebenin güneyde açılan en önemli cephesidir. İngilizlerin Bağdat'a yaklaşmalarını engelleyen ve hatta onları Kütü'l-Amâre'ye doğru çekilmeye zorlayan bu çatışmalar Medâyin Muharebeleri olarak kayıtlara geçmiştir. Fransız matbuatında Türklerle İngilizlerin yoğun çatışmalarına sahne olan Irak cephesiyle ilgili savaş haberlerine bakıldığında yazılanların, çoğu zaman gerçekleri yansıtmaktan uzak olduğu ve genellikle İngiliz kaynaklarına dayandığı anlaşılmaktadır. Fransız kamuoyunu yanıltmaya, yönlendirmeye ve moral vermeye matuf bu haberlerde Osmanlı ordusu ve Türkler hakkında genellikle tahkir edici ifadeler yer alırken İngilizlerden övgüyle bahsedilmesi dikkati çekmektedir. Nasriye'nin İngilizler tarafından zapt edilmesi üzerine gazetelerde yer alan haberlerde Türklerin Karadeniz'e sıkıştığı, Kafkaslardan sürüldüğü, Fırat havzasında sürekli yenilgiye uğradığı ve ümitsiz bir şekilde Gelibolu'da direnmeye çalıştığı yönünde ifadeler kullanılmıştır. Türk ordusunun Kütü'l-Amâre zaferini ise Türklerin başarısı olarak kaydetmek yerine muhasara altındaki İngiliz ordusuna takviye kuvvetlerin vaktinde gelmemesinin bir neticesi olarak görmüşler ve bu durumu yenilgiye mazeret olarak göstermişlerdir. Ayrıca, İngiliz askerinin muhasara esnasında gösterdiği mukavemet yüceltilmiş ve onurlu bir mağlubiyet olarak haber yapılmıştır. Bu makalede Fransız matbuatında bu cepheyle ilgili yer alan haberlerin ayrıntılı bir şekilde araştırılması planlanmaktadır. Fransız Savaş Bakanlığı'nın cepheyle ilgili resmi belgeleri de araştırmaya dâhil edilecektir.

Abstract

The Iraqi Front, which opened in the First World War in 1914 because of the motives like the search for raw material and market arising from industrialization in European countries such as England, France, Germany and Italy, the acceleration of colonialism, the rivalry between the German and the British, and the rivalry between the German and the French, became a front line where very serious battles took place between the Ottoman Empire and Britain. Britain landed troops to Basra to prevent threats to the colonial India, to unite with the Russians in the north and to capture Iraqi oil. The skirmish between the British under the command of General Townshend (1861-1924) and the Ottoman soldiers under the command of Mirliva Halil Pasha (1882-1957) took place in Medayin which was one of the most important cities of ancient Mesopotamia. This place was the most important front line that opened in the south in the war. These battles, which prevented the British from approaching Baghdad and even forced them to withdraw towards the Kütü'l-Amâre, put on the records as the Battles of the Medayin. Examining the war reports in the French press about the Iraqi front, which became a scene for intense battles between the Turks and the British, it is understood that these writings did not reflect the truth and were usually based on British sources. These reports, which tended to mislead and manipulate the French public opinion, were found to praise the English, but despised the Ottoman army and Turks. Upon the capture of Nasriye by the British, the newspapers used expressions stating that the Turks were jammed in the Black Sea, they were expelled from the Caucasus, they lost in the Euphrates constantly, and they fought back hopelessly in Gallipoli. Instead of recording the Kütü'l-Amâre victory of the Turkish army as a success of the Turks, they considered it as a result of the delay of the arrival of the reinforcements in due time for the British Army under siege, and they showed this as an excuse for their defeat. In addition, the resistance of the British soldiers during the siege was exalted and reported as an honourable defeat. In this article, we have studied in detail the news of this front which were published in the French press. Official documents of the French Ministry of War related to this front were also included in the study.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 12 Mart 2018
Kabul edildiği tarih: 14 Nisan 2018
Yayınlanma tarihi: 27 Haziran 2018

Article Info

Date submitted: 12 March 2018
Date accepted: 14 April 2018
Date published: 27 June 2018

Anahtar sözcükler

Osmanlı Devleti; İngiltere; Fransız Matbuatı; Irak Cephesi; Kütü'l-Amâre

Keywords

The Ottoman State; England; French Press; The Iraqi Front; Ctesiphon; Kütü'l-Amâre

DOI: 10.33171/dtcjournal.2018.58.1.20

* Türk Tarih Kurumu ile İstanbul Üniversitesi'nin 06-09 Aralık 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlediği "Birinci Dünya Savaşı'nın Hukuki ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu (Alman-Fransız Penceresi)" adlı etkinlikte sunulan aynı adlı bildirinin genişletilerek makale formatına dönüştürülmüş hâlidir.

GİRİŞ

Matbuat, XX. yüzyılın siyasî gelişmelerinde bilhassa savaş dönemlerinde kitlelere belirli fikirleri telkin etmek, hatta doktrinler aşılacak için kullanılan tam bir propaganda aracı olmuştur. Genel anlamıyla matbuat, kamuoyunu kontrol etmek, yönlendirmek, olumlu-olumsuz etkilemek, silahlı kuvvetlerin moralini yüksek tutmak, düşmanın maneviyatını kırmak ve dostlarınınkini yükseltmek gibi amaçlarla kullanılmıştır. Şüphesiz matbuatta propaganda faaliyetlerinin etkin olarak kullanıldığı dönemlerden biri de Birinci Dünya Savaşı sürecinde Irak cephesi muharebeleri olmuştur.

Bu bağlamda Fransız matbuatı Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleri tahrif ederek kendi politikaları doğrultusunda manşet, fotoğraf¹ ve edebî yazılarla propaganda görevini etkin bir şekilde sürdürmüştür. Bilhassa Irak cephesindeki Osmanlı ordusu ve Türkler hakkında genellikle tahkir edici ifadeler yer alırken İngilizlerden övgüyle bahsedilmesi dikkat çekicidir. Türk ordusunun Kütü'l-Amâre zaferini Türklerin başarısı olarak kaydetmek yerine muhasara altındaki İngiliz ordusuna takviye kuvvetlerin vaktinde gelmemesinin bir neticesi olarak görmüşlerdir.

Öte yandan savaşın geçtiği mekân olan Medâyin, Bağdat'ın 30 kilometre kadar güneydoğusunda Dicle'nin her iki yakasında Partlar ve Sâsâniler döneminde hükümdarların kışlık sarayının bulunduğu ve karşılıklı kurulan taştan duba köprülerle birbirine bağlanmış yedi ayrı şehirden meydana gelmiştir.² Partların kurduğu bu şehirlerden biri de Medâyin adıyla zikredilen Ktesiphon'dur. O dönemde endüstri ve ticaretin gelişmiş olmasının yanı sıra mimarî bakımdan saraylar, köşkler, bahçeler ve anıtların varlığı da bu şehri önemli hale getirmiştir. Medâyin'de valilik yapan ve orada ölen sahabe Selmân-ı Fârisi'ye IV. Murad türbe yaptırmış ve zamanla ona izafeten Selmânıpâk adında bir kasaba kurulmuştur (Avcı 290). 1914'e kadar Osmanlı'nın Basra vilâyetine bağlı merkez statüsünde, Dicle'nin doğu kıyısında, Basra ile Kütü'l-Amâre arasında bulunan Amâre, Bağdat Valisi

¹ Paris'te özel kurum ve kuruluşlardan veya herhangi bir kimseden sadece savaşla ilgili fotoğrafları satın alarak kamuoyuyla paylaşan ve müttefiklerinin cephelerini de yansıtan haftalık *Le Miroir* (Ayna) gazetesi özellikle fotoğraflara büyük önem vermektedir. Örneğin 27 Şubat 1917 tarihli gazete "Türkler'de Blöf ve Yalan" başlığı altında yayınladığı fotoğraflarla amacının görsel propaganda olduğunu ortaya koymuştur (Le Miroir, 27 Février 1917).

² Arapça medîne (şehir) kelimesinin çoğulu olan medâin, Ârâmiler tarafından bu şehirler topluluğuna verilen aynı anlamdaki medînethâ adının Arapça'ya uyarlanmış şeklidir. Ayrıca Nestûri, Arâmî, Pers, Rum gibi kozmopolit nüfus içinde Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecûsiler çoğunluktadır. 637 yılında İslam dünyasının eline geçmiştir (Avcı 290).

Nâmık Paşa (1804-1892)'nin bölgedeki isyanlar üzerine askerî harekât için (1862) ordugâh kurduğu bir kenttir. Bir ticaret merkezi, buharlı gemiler için bir ikmal istasyonu ve II. Abdülhamid'in emlakının idare edildiği bir merkez olarak da bilinmektedir (Bostan 559).

Irak Cephesi

Osmanlı Devleti'ne göre Birinci Dünya Savaşı'nda Boğazlar, Kafkasya ve Suriye-Filistin bölgesi askerî bakımdan harekât alanı olarak kabul edilirken Irak cephesinde İngiliz saldırısı beklenmiyordu. Irak cephesi, Doğu Anadolu'nun güneyinden Basra Körfezi'ne, doğuda İran dağlarına, batıda ise Suriye çölüne uzanan bir sahadır. Türkler tarafından ihmal edilen bu bölge İngilizler için ticaret, ham madde ve güvenlik anlamına gelmektedir. İngiltere, sömürgesi Hindistan'ın emniyetini sağlamak³, Irak'ın yeraltı kaynaklarını işletmek yani sömürgeleştirmek, Abadan petrolerini korumak, kuzeyde Ruslarla birleşmek (Armaoğlu 112) ve bölge Araplarını Osmanlıya karşı kıskırtmak gibi pek çok gerekçeyle savaşın başlamasını dahi beklemeden bu bölgede askerî harekâta geçmiştir.⁴

İngilizler 15 Ekim 1914 tarihinde 4 bin 500 İngiliz ve 16 bin Hintliden oluşan bir tümeni Bahreyn adalarına çıkartmışlardır. Bu tümen Türkler tarafından savunulan Fav Boğazı'nı, akabinde Basra (23 Kasım) ve Kurna'yı (8 Aralık) savaş ilanından on gün önce, ciddi bir direnişle karşılaşmadan ele geçirmiştir (Karal 846). Burası "*İngiltere delegesinin henüz imzası kurumayan tahdid-i hudud protokolünde ve ona merbût haritalarda Şattü'l-Arab kâmilin hudud-ı Osmaniyye dâhilinde kalmış*"⁵ olmasına rağmen işgal edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Enver Paşa, Binbaşı Süleyman Askerî (1884-1815)'yi Basra'yı geri almak üzere önce 38. Tümen komutanlığına ve aynı zamanda Basra valiliğine, daha sonra da Irak ve Havalisi Genel komutanlığına getirmiştir. Nasıriye'yi ele geçirmeyi başaran Askerî Bey, Basra'yı geri alamayınca üzüntüsünden intihar etmiştir (14 Nisan 1915). Haziran ayında komutanlık görevini Albay Nurettin Bey (1873-1932) devralmıştır. İngiltere

³ Yedi Yıl Savaşlarının (1756-1763) galibi İngiltere, Fransa'nın elinden aldığı Hindistan'ı dış politikada ve ekonomide ciddi bir unsur olarak kullanı gelmiştir (Armaoğlu 87).

⁴ İngilizlerin Odin ve Lavrance isimli ganbotları ve harp gemileri anlaşmaya aykırı olarak, tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti'nin karasularını (Şattülarap) ihlal etmişlerdir. Bâb-ı Âli'den 25 Eylül 1914'te Basra vilayetine acil olarak gönderilen telgrafname ve cevabî yazılar (Ünal 15-16).

⁵ Sınır tespitiyle ilgili anlaşma gereği bu bölgeler Osmanlı Devletine aittir. Şattülarap Osmanlı iç sularıdır. Karasularının ihlali durumunda ateş etme hakkı bulunmaktadır. Dâhiliye Nezareti ile Basra valisinin yazışmalarından anlaşılacağı gibi sahilden 6 mil kadarı Osmanlı karasularına dâhildir (Ünal 16).

Basra'yı elinde tutmak için kentin kuzeyindeki Nasıriye ve Kütü'l-Amâre'yi almak üzere General Townshend'i görevlendirmiştir. İngiliz ordusu kısa sürede Amâre'ye (3 Haziran) ve Nasıriye'ye (25 Temmuz) girmiştir. Eylül ayında karşlarına 7 bin kişilik kuvvetle çıkan Nurettin Paşa, Essin müstahkem hattını ağır kayıplar vererek alan İngiliz ordusu karşısında geri çekilmiştir (Townshend 165). 12 Kasım'da Bağdat üzerine tekrar saldırıya geçen 13 bin kişilik Britanya ordusu Selmânîpâk'ta (22 Kasım) Nurettin Bey komutasındaki Osmanlı ordusuyla karşılaşmıştır. Çok şiddetli çarpışmanın yaşandığı, (Townshend 253) her iki ordunun da ciddi kayıplar verdiği bu süreçte General Townshend ve ordusu Kütü'l-Amâre (3 Aralık)'ye çekilmiştir. Akabinde Osmanlı kuvvetleri, İngilizleri 7 Aralık 1915'te başlayan ve 1916'nın Nisan ayına kadar süren bir kuşatma ile zafere ulaştırmıştır.

Bu cephede çatışmalar devam ederken Nurettin Paşa'nın itiraz ettiği Mareşal Von Der Goltz (1843-1916) komutasında, İran, Irak ve Musul'da bulunan Türk askerlerini birleştirip 6. Ordu adında yeni bir ordu kurulmuştur. Nurettin Paşa'nın yerine Enver Paşa'nın kendisinden bir yaş küçük amcası Miralay Halil Bey (1882-1957)'in göreve getirilmesiyle üçüncü defa komutan değişikliğine gidilmiştir (Halil Paşa önce vekâleten 16 Mart'ta, sonra asaleten 27 Nisan 1916 tarihinde atanmıştır).⁶

Irak'taki İngiliz ordusu tarafından, General Townshend'i ve askerlerini kurtarmak için 21 Ocak, 7 Mart, 7 Nisan ve 24 Nisan tarihlerinde toplam dört defa başarısız taarruz yapılmıştır. Çaresiz kalan General Townshend Halil Paşa'ya 1 milyon İngiliz lirası rüşvet teklif etmiştir (Karal 488). Ali Fuat Türkgeldi bu durumu şöyle kaydetmiştir:

Bağdat civarında Küt ül-Amare'de tahassün eylemiş oldukları halde tarafımızdan icra kılınan şiddetli muhasara ve tazyik üzerine Küt ül-Amare mevkii arz-ı teslimiyete mecbur olacak hale gelmişti. İngiliz kumandanı General Tavsend (Townshend) muztar kalınca mahsur askerlerin silâhları ile çıkararak memleketlerine iadeleri şartıyla devlete bir milyon İngiliz lirası itasını teklif ettiği halde bu teklif devletçe kabul olunmadı. (Türkgeldi 120).

⁶ Bâb-ı Âli Meclisi Mahsusa 285 numaralı antetli belgeye göre, Irak ve Havalisi kumandanlığına getirilen Halil Paşa aynı zamanda önce Basra Vilayeti vali vekilliği görevine, birkaç ay sonra da (9 Ocak 1916/ 27 Kânûn-ı Evvel 1331) Basra Valiliği görevine atanmıştır (Ünal 80).

İngilizlerin ve Fransızların “Mezopotamya Cephesi” diye adlandırdıkları bu cephe, 29 Nisan 1916 tarihinde General Townshend emrindeki 4 general, 476 subay, 9 bin 580 er, silahsız 3 bin 248 kişi olmak üzere toplam 13 bin 308 kişiyle muzaffer Osmanlı ordusuna teslim olmuştur. Kuşatma 7 Aralık 1915’te başlamış 29 Nisan 1916’ya kadar 4 ay 23 gün sürmüştür (Townshend 10). Sonuçta bu büyük zaferi yeterince değerlendiremeyen, hatta ordusunu başka bölgeye kaydıran Osmanlının aksine takviye alan İngilizler yaklaşık bir yıl sonra Basra’daki orduyla 11 Mart 1917’de Bağdat’ı işgal etmiştir.

Fransız Matbuatında Irak Cephesi

Fransız matbuatında Birinci Dünya Savaşı sürecinde her ayın perşembe günü fasikül halinde yayımlanan *La Grande Guerre du XXe Siècle* dergisi “Mezopotamya’da Britanya’nın Kütü’l-Amâre Seferi” başlığı altında Irak cephesini okuyucularına aktarmıştır.⁷ Dergide yer alan habere göre Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği nokta olan Şattülarap’ın girişinde bulunan Fav, 6 Kasım 1914 tarihinde Hindistan’dan gelen üçte ikisi Hintli olmak üzere General Nixon komutasında 18 bin kişilik bir kuvvetle kuşatılmıştır. Körfezden 700 kilometre uzakta bulunan eski halifeler şehri Bağdat’a doğru İngiliz kuvvetleri ilerlemektedir. 23 Aralık 1914’te Mezopotamya’nın Venüs’ü ve Halife Ömer’in 636 yılında liman şehri haline dönüştürdüğü Basra’da çatışmalar başlamıştır. İngilizler Basra’da cereyan eden yıpratıcı çatışmalardan sonra 29 Eylül 1915’te kuşatılan Kütü’l-Amâre’ye doğru devam etmişlerdir. Bu savaşlar sadece Türkleri değil “çıplak Arapları” da yormuştur. Beş ay süren kuşatma esnasında yaşadıklarını anlatan asker mektuplarının yanı sıra bölge ikliminin ne kadar yakıcı ve yıpratıcı olduğu okuyucuya hatırlatılmıştır. Hasta ve yaralı asker sahneleri anlatılırken abartılı bir dil kullanılmıştır (*La Grande Guerre du XXe Siècle* 464)⁸. Dergi, burada İngiliz askerini kuşatma altındaki olağanüstü bir mücadelenin kahramanı gibi göstererek Fransız kamuoyundan müttefiklerine destek sağlamıştır.

⁷ Dergi umumiyetle savaşın günlük gelişmelerini savaşa katılan asker ve ailelerinin kaleme aldığı etkili, duygu yüklü, acıklı öykülerle aktarmış, etkili politikacılar ve yazarların düşüncelerini de kamuoyuyla paylaşmıştır. 1917’de kitap halinde yayınlanmıştır. Önsözünü E. Lacoste kaleme almıştır. Irak cephesi ise “Mezopotamya’da Britanya’nın Kütü’l-Amâre Seferi (29 Nisan 1916-24 Şubat 1917)” adıyla bir bölümde toplanmıştır (*La Grande Guerre du XXe Siècle* 463-471).

⁸ “Yaralıların ve ölümlerin sayısı gittikçe çoğalıyordu, sağlam her beş kişi bir ağır yaralı veya hasta taşıyordu. Hüzün her tarafa hâkimdi. Ülkenin tabiatı ve iklimi en korkunç düşmandı. Beş ay boyunca sabah 6’dan akşam 6’ya kadar hüküm süren korkunç ıssızlık doğu hakkında en ufak bir fikri olmayan bu askerler için ölüm gibidir. Altı ay sonra yağın yağmurlar ve sonrasında tu taşkınları, azgın sular, bataklıklar, sivrisinek bulutları, değişen arazi... Düşününüz! Düşman karşısında böyle bir yerde ordu nasıl başarısız?”

La Grande Guerre du XXe Siècle dergisinde Devadass imzasıyla uzun bir makale yayınlanmıştır. Buna göre, Kütü'l-Amâre'den yola devam eden İngilizler, kadim Mezopotamya'nın en önemli şehirlerinden biri olan genellikle Tizpon yani Arapça Medâyin* olarak adlandırılan Bağdat'ın 30 kilometre kadar güney doğusunda bulunan bir bölgeye yaklaşmışlardır. Türk komutanı kuşatma altındaki çok sayıda İngiliz askerin hastalık veya olumsuz koşullardan dolayı öldüğünü hesap ederek yanılmıştır. Aslında Goltz'un planını tahmin eden, ancak tereddüt eden General Townshend, (Townshend 318) komutasındaki 16 bin Hint/İngiliz askeriyle Bağdat'a doğru hareket emri almıştır. Townshend'in 22 Kasım'da Medâyin'e vardığında bir Alman komutasında muhteşem topları olan 60 bin kişilik Türk ordusuyla karşılaştığı haberi dergide verilmiştir. Kanlı çarpışmalardan sonra kendisinin dört katı bir orduyla baş edemeyeceğini anlayan Townshend takviye kuvvetlerin geleceğini düşündüğü Kütü'l-Amâre'ye geri çekilmiştir. Boşuna yardım beklemiştir. 11 ve 23 Aralık 1915'te Halil Paşa ve Alman komutan nehri iki taraftan kuşatarak bu yardımları engellemiştir. Önce Albay Alymer⁹, sonra General Goringe, komutanlığında takviye kuvvetlerle saldırıya geçilse de yağmurlar ve iklim buna izin vermemiştir. Fırat coşmuş her yeri sel kaplamış; bu bölge hastalıktan ve açlıktan yaşanmaz hale gelmiştir.¹⁰ Fransız kamuoyuna açlık ve olumsuz şartlara katlanılmış bir kahramanlık vakası olarak propaganda yapılmıştır.

Daily Mail muhabiri Edmond Candler, Britanyalı birlikle Kütü'l-Amâre'nin Türkler* tarafından kuşatılmasına tanıklık etmiştir. 3 Mart 1916 tarihinde Dicle üzerinde Kurna'dan gönderdiği bilgilere göre; General Townshend 3 Aralık 1915'te Küt'a geldiğinde karşısına, 4 tane piyade bölüğü ve birkaç bin kişiden oluşan aşiretler çıkmıştır. Fakat 10 mil geride öncü birlikler ve onların da 5 mil gerisinde asıl birliklerin bulunduğunu ve kuşatmanın kaçınılmaz olduğunu fark etmiştir. Dicle'nin yarımada oluşturduğu ve her taraftan kuşatılan bu bölgeden İngiliz birlikleri batı yönünde Medâyin'e doğru çok meşakkatli bir geri çekilme hareketi gerçekleştirmiştir. Küt'un kuzey ve güneyinden saldırıya geçen Türk birlikleriyle 6

* Farsça Ktezifon, Fransızca Ctésiphon.

⁹ Kütü'l-Amâre yolunda Hintli ve İngiliz birliklerinin bir ırmak geçidinde hurmalıkta dinlenirken çekilmiş fotoğraflar: *Le Miroir* gazetesinin 27 Fèvrier 1916 tarihli baskısında görülmektedir. Bu gazete sadece savaşla ilgili fotoğrafları yayınlamıştır (*Le Miroir*, 27 Fèvrier 1916: 15).

¹⁰ Bu haber Katolik kilisesinin görüşlerini yansıtan *La Croix* adlı gazetede 14 Mayıs 1916 tarihinde yayınlanmıştır (*La Grande Guerre du XXe Siècle* 465).

* Gazete *düşman* sözcüğünü kullanmıştır.

ve 7 Aralık'ta kanlı çarpışmalar olmuş İngilizler epey bir zayıf vermiştir. Nureddin, General'e Kût'u teslim etmesini isteyen bir mektup göndermiş, Generalin ret cevabı üzerine batı ve güneybatı yönünden çok şiddetli top atışları başlamıştır. Her taraftan bütün gün top atışları devam ederken 10 Aralık'ta 120, ertesi gün ise 202 kişi ölmüş; Türkler 600 metre kadar yakına gelmiş ve bu saldırılarda en az bin kişi yaralı veya ölü kayıp vermiştir. Garnizon 17 Aralık'ta iki küçük çıkartma yapmış 30 Türkü süngülemiştir. 24 Aralık'ta ise Türklere Kafkasya'dan "muhteşem" 52. bölük takviye olarak gelmiştir (La Grande Guerre du XXe Siècle 466).

Muhabir Candler, 24 ve 25. günlerde İngiliz kaybının 315 kişi, Türklerin ise 4 bin kadar ve Türk tarafından yakalanan bir esire dayandırarak 52. bölüğün yok olduğunu, Türklerin ölümlerini gömmek için ateşkes istediğini belirtmiştir.¹¹ Uçaklar havadan un atarken General de sebze ektirmiştir. 5 Şubat'ta ise garnizonda pirinç ve benzeri yiyecek kalmamıştır. 8 -15 Nisan arasında çok az un kalmıştır. 16 Nisan'da uçaklardan sulu alana atılan malzemelerden biraz un, tuz ve çay elde edilmiştir.¹² 20 Nisan'da pek çok Arap açlıktan kurtulmak için nehir yoluyla firar etmişler ve kalanlar kurtarılmayı beklemişlerdir (La Grande Guerre du XXe Siècle 467).

Savaşı her yönden takip eden *Le Temps* gazetesinin haberine göre ise Kral George, General Townshend'e bir telgraf göndererek moral vermiştir (14 Şubat 1916). Kuşatmanın devam ettiği 29 Nisan 1916 tarihinde Townshend Londra'ya, teslim olmak istediğini bunun için Madug'da bulunan Halil Paşa'ya subaylarını gönderdiğini bildiren bir telgraf çekmiştir. Telgrafta, geride kalan her şeyi kırdığını, mesaj gönderdiği TSF cihazlarını tahrif ettiğini ve Halil Paşa'nın Kut'un 48 mil kuzeybatı yönünde Serhan'da olacağını bildirmiştir.¹³

Öte yandan Türk komutan Halil Paşa'nın mesajı da yayınlamıştır. Buna göre, General Townshend 26 Nisan'da Türk Irak ordusuna askerleriyle gitmek istediğini iletmiş, buna mukabil Türk komutan hiçbir koşul kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Bunun üzerine kendilerine General Townshend'in toplarla beraber bir milyon

¹¹ *Journal des Débats* Generalin de yaralıları tahliye etmek ve pozisyonunu güçlendirmek için fırsat bulduğunu yazmıştır (14 Mayıs 1916).

¹² Buradaki "ümitsizliği bertaraf etmek, açlığı gidermek için 15 Nisandan itibaren İngiliz uçakları her gün Kütulamâre'ye torba ve paketler içinde un hububat, çeşitli gıda maddeleri atmaya başladılar... 15-17 Nisan arasında havadan ikmal işi 13 uçakla sürekli olarak icra edilmiş. Her biri 25 kg. olmak üzere 8.400 kg. gıda maddesi Kütulamâre'ye atılmıştı. Bu miktar mahsur kalan kuvveti doyurmaya yeterli olmadığı gibi bu ikmal teşebbüsleri sırasında iki İngiliz uçağı Türk birlikleri tarafından düşürülmüştü" (İstekli 130).

¹³ Bu mesaj 10 Mayıs 1916'da yayınlanmıştır.

sterlin lira teklif ettiği, ancak Türklerin asla parayla satın alınamayacağı 1 Mayıs 1916 tarihli mesajla iletilmiştir.¹⁴ (La Grande Guerre du XXe Siècle 469).

Daily Mail muhabirine göre, 5 general, 277 İngiliz subayı ve 274 Hintli subay olmak üzere toplam 13 bin 300 asker esir olarak alınmış ve Halil Paşa Townshend'i ihtiramla ağırlamıştır. Bu arada, Fransız General Josephe Joffre (1852-1931) Kütü'l-Amâre'deki kuşatmada İngiliz generaline hayran kaldığını ve tamamen desteklediğini belirten bir mesajı İngiliz Savaş Bakanlığına göndermeyi ve yayınlamayı ihmal etmemiştir (La Grande Guerre du XXe Siècle 470).

Journal des Débats politiques et littéraires gazetesi, Sir John Nixon'un 1915 yılının son üç ayını anlatan Medâyin savaş raporuna dayanarak bir haber yapmıştır. Buna göre Nureddin Paşa'nın ordusu 6 Ekim'de Medâyin'e gelerek nehrin her iki yakasını kuşattığında, Townshend 6 bölük ve 3 tugaylık ordusuyla 50 kilometre ötede Aziziye'deydi. Raporda İngiliz ve Türk birliklerinin muntaka ve mevkiileri hakkında bilgi verildikten sonra Bağdat'ın 30 kilometre gerisinde Dicle'ye akan Dialah nehrinin üzerinde Partlar tarafından yapılmış muhkem iki köprü ile Dicle'nin üzerindeki bir köprüden bahsedilmiştir. Nureddin Paşa'nın 13 bin askeri ile 38 topu bulunmaktadır. İngiliz birlikleri Dicle'nin sol tarafına dayanarak saldırı yaparken sağ tarafı boş, kuzeydoğusu çöldür. Türkler ise ricat ederek takviye beklemektedir. Bölgede uçurulan uçaktan alınan verilere göre takviye geldiği takdirde sağ taraftan saldıracaklardır. Townshend ise 15 kilometre ötede Laj üzerindedir (Journal des Débats politiques et littéraires, 14 Mai 1916). Rapora göre 26 ilâ 29. günler iki tarafın hamleleriyle geçen kritik günlerdir. General Meliss, emrindeki kuvvetlerle öncü birlik olarak Kut'un doğusundaki yolu açmakla görevlidir. Saldırıya uğradığını zannederek bu birliği geri çağıran Townshend taktik hatası yapmıştır. Çarpışmadan bir iki gün sonra 50 kilometrelik bir yürüyüşle Kütü'l-Amâre'ye gelen Townshend burayı tahkim etmeyi planlamıştır. Kuzeyde nehrin ağzı boş kalacak şekilde tahkim edince, Türkler 7 Aralıkta buradan saldırarak Kütü'l-Amâre'yi tamamen kuşatmıştır. Tam bir "U" biçiminde kapana kısılan Britanya ordusu 800 metrelik bu ağızdan kurtulmak için 8, 12, 23, 25. günlerde taarruz etmiş, ancak başaramamış ve 143 günlük bir unutulmaz kuşatma altında direnmiştir (Journal des Débats politiques et littéraires, 14 Mai 1916).

Journal des Débats gazetesinin yaklaşık bir yıl sonra baş sayfasında yer alan "Mezopotamya'da Operasyon" başlıklı yazıda "Kütü'l-Amâre yarımadasında kuşatılma ve esir edilme sırası Türklere gelmiştir" şeklinde ifadeler kullanılmıştır

¹⁴ Bu haber 9 Mayıs 1916 tarihli *Journal de Genève* gazetesinde yayınlanmıştır.

(Journal des Débats, 15 Février 1917). Gazeteye göre İngiliz toplarının batıda Şumru köprüsünü durmaksızın dövmesiyle Türkler Dicle'nin dışı kıvrılan kısmına hapsedilmiştir.

Önemli bir yayın organı olan *La Revue des Deux Mondes* adlı edebiyat ve kültür dergisinin Mayıs (1916) sayısında Fransız General Gabriel Malleterre (1858-1923)'in kaleminden; 1915'in sonunda General Townshend'in bölüğünün Medâyin'e kadar girmesi, burada üç ay kuşatılması ve General Gorringe (1868-1945)'in beyhude kurtarma çabaları aslında gerekli araç ve gereçten yoksun, sonu olmayan, başarısız bir Britanya saldırısı olarak değerlendirilir. “Ancak hatalar üzerinde ısrar etmeyelim bugün ne yapabiliriz buna bakalım. Eğer İngiliz isterse Bağdat'ta Britanya bayrağı dalgalanacaktır” diyerek müttefikine destek vermiştir (La Revue des Deux Mondes, Mai 1916: 89).

Malleterre, Doğu sorunu bağlamında ele aldığı makalesinin sonunda Selânik, Erzurum, Trabzon, Bağdat, İskenderun (Alexandrette), İzmir (Symirne), Sofya ve İstanbul (Contantinople) gibi birtakım şehirleri sıralamış ve bu şehirlerin tarihi değerlerine vurgu yaparak İngiltere ile Rusya'nın bunu idrak etmesini istemiştir. Ona göre bütün dünyayı ateş çemberine döndüren Doğu Sorunu çözümlmelidir (La Revue des Deux Mondes, Mai 1916: 89). Bu sorunun çözümünü ise Türklerin Balkanlar, Anadolu, Kafkaslar ve Mezopotamya'dan atılmasında görmektedir.

Fransız Genelkurmay Başkanlığı'nın yayınladığı *Les Armées Françaises dans la Grande Guerre (Büyük Savaşta Fransız Orduları)* başlıklı eserde Osmanlı ordusunun asker sayısını verirken Irak cephesinde (Mezopotamya) 35 bin olarak kaydedilmiştir. Diğer yandan, işgalci Britanya ordusunun 3 bölümü 29 Eylül'de Kütü'l-Amâre'ye ulaşmıştır. Püskürtülen bir bölük ile bir tugayı da Kasım ayında, 13. ve 18. ordularından oluşturulan bir grup Türk askeriyle Medâyin'de çarpışmış ve Kütü'l-Amâre'ye geri çekilmiş, 4 başarısız saldırıdan sonra 28 Nisan'da Türkler tarafından kuşatılmıştır (*Ministre de la Guerre...* 23).

La Presse gazetesi “Periler Ülkesinde Savaş, Mezopotamya'da İngiliz Çabaları” başlığıyla A. Jacques Ballieu'nün kaleminden Irak cephesini değerlendirmiştir. Ballieu, Mezopotamya kavramının çağrıştırdığı Asur, Med, Part, Arap, Selevkov, Sasani ve Selçuklu medeniyetinden başlayarak, topografik tanımlarla okuyucuya bölgeyi tanıttıktan sonra, Fırat ve Dicle nehirlerinin sağ ve sol kıyılarında bulunan kadim medeniyetleri ayrıntılı bir biçimde anlatmış ve ısrarla Osmanlı öncesi devirlere vurgu yapmıştır. Babil medeniyeti ve Ninova antik şehirlerinin büyüleyici efsanelerini edebî bir üslûpla kaleme almıştır. Netice itibarıyla böyle bir coğrafyada

İngiliz müttefikleri, iyi kombine olmuş bir düşmanla mücadele etmektedir. Yazara göre, İngiltere, Almanların Osmanlı için yaptığı Bağdat demiryolunu Hindistan'a bir tehdit olarak algıladığı için İran Körfezine önceden girmiştir. Dolayısıyla Britanya yer yer bataklık ve taşkınların olduğu ve aşırı sıcaklarla kavru lan bu topraklarda düşmanla boğuşmak zorundadır (La Presse, 26 Janvier 1916).

Ballieu, *La Presse*'teki yazısının devamında, Kütü'l-Amâre'nin "pis ve kirli" bir şehir olduğunu, orada yaşayan "şuursuz aşiretlerin" şehri bozduğunu iddia etmiş, hatta daha da ileri giderek, oraya giren İngilizlerin kısa sürede "düzen ve adaleti" sağlayacağını ileri sürmüştür. Yazara göre, bu bölgede Amadi Kürtleri, Musul ve Bağdat Müslüman Arapları ve Anadolu platolarından gelen "sakin ve miskin Türkler" birbirleriyle mücadele etmektedirler. Yazar, körfeze giren İngiliz'e saygı duyacaklarını gururla belirtirken, sahada aktif olarak çalışan Mark Sykes'e teşekkür etmiştir. Çölün hüküm sürdüğü bu zor coğrafyada müttefik İngilizlere her türlü desteğin verilmesini halktan talep eden Ballieu, General Townshend ile General Aylmer'in birleşerek harekete geçecekleri haberini vermiştir (La Presse, 26 Janvier 1916).

27 Şubat 1917 tarihli *La Presse* gazetesi bu kez "Müttefiklerimizin Cepheleri" başlıklı haberde İngilizlerin denizde ve doğuda Bağdat yolunu kesin bir şekilde ele geçirdiğini ve Mezopotamya'daki bu etkileyici başarının kesin olduğunu bildirmiştir. General Frederick Maude (1864-1917)'un birlikleri akıllıca bir harekâtla, Selmânîpâk'ta altı saldırıyı püskürten Türkleri nehrin doğusunda oyalarken, diğer İngiliz askerleri batıda kayıklarla Dicle nehrinin sol tarafında Şumru kıvrımına yerleşmeye başlamışlardır. Operasyon tamamlanmıştır (La Presse, 27 Février 1917).

La Lanterne gazetesinde V. F. imzasıyla "Mezopotamya'da İngiliz Savaşının Kaderi" başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Makalede, kendilerine Londra'dan ulaşan resmî bir yazıya göre Townshend'in Türkler tarafından Medâyin'in ötesinde müthiş bir savunmayla püskürtüldüğü, yaralılarını ve 1.600 düşman esirini alarak geri çekildiği bildirilmiş ve bu ricatın bir başarısızlık olduğu kabul edilmiştir. İngiliz birlikler avantajlı olmasına rağmen Bağdat'a gidemeyince Kütü'l-Amâre'ye doğru geri çekilmiştir. O sırada İstanbul'dan gelen bir telgrafa göre Osmanlı askerleri de çok ağır kayıp vermiştir. Gazetede Türkiye'nin Avrupa savaşına Alman İmparatorluğu'nun yanında girmesi farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Buna göre, İran körfezinde aktif olan İngilizler önemli bir kolonizasyon başlangıcı için İran ile anlaşmak suretiyle İstanbul'a demiryolu döşeyen Alman emperyalizmine karşı çıkmaktadır. (La Lanterne, 9 Décembre 1915).

V. F.'ye göre, 1903'ten beri Lord Lansdowne önderliğinde bir grup, İran körfezindeki Abadan petrolünün kullanımıyla ilgili olarak Lordlar kamarasında imparatorluğun çıkarları için çalışırken, diğer İngiliz politikacıları Ortadoğu'da adeta bir "Asyalı Montreo Doktrini" uygulamaya başlamışlardır. Buna göre İran körfezi ya İngilizlerin olacak ya da hiç kimsenin (La Lanterne, 9 Décembre 1915). Tam bu noktada Alman tehdidi ve Abadan topraklarının acil korunması meselesi ve Türklerin savaşa dâhil olması İngiltere'nin birden Basra körfezine inmesini önemli hale getirmiştir. Başlangıçta Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu deltada kurulu Basra kenti Türklerin başarısızlığı sonucu İngilizlerin eline geçmiştir (3 Kasım 1914) Bütün Mezopotamya'ya hâkim olmak için İngiltere bu şehri operasyon üssü olarak kullanmıştır. Böylece nehir üzerinden İngiliz birliklerine mühimmat taşınmış ve Kurna kolayca zapt edilmiştir. Bu arada, Türkler saldırıya geçmek için bütün kış boyu zaman kazanmıştır. İleriye, daha kuzeye doğru gitmek isteyen İngilizler 14 Mart 1915'te Türkler tarafından Ahvaz'da engellenirler ve 15 binden fazla Türk askeriyile yaklaşık bir ay süren bir çarpışma sonucu güç bela ele geçirdikleri Kurna'ya geri dönerler. 13 Nisan'da ciddi bir çarpışmadan sonra Türkler 6 bin esir bırakarak geri çekilmiştir. *La Lanterne*'e göre İngilizler 3 Haziran'da her şeye rağmen Amare'ye tamamen hâkim olmuş ve 1.650 esir almışlardır. 27 Eylül'de de Kütü'l- Amare'ye girmişlerdir (La Lanterne, 9 Décembre 1915).

"La Bataille de Ctésiphon" alt başlığı ile habere devam eden *La Lanterne*, General Nixon ve Townshend'in Medâyin'de savaşı kaybettiğini belirtmiş ve antik şehrin önemine vurgu yapmıştır. Buna göre, Dicle'nin sağ tarafında bulunan bu şehirde Selevkos dönemine ait Kisra Sarayı harabelerinden bahsederek kamuoyunun dikkatini dağıtmıştır. Buradaki çarpışma savaşın en önemli muharebesidir. İngilizlerin bu tarihte Bağdat'a yaklaşmaları şöyle dursun Kütü'l- Amare'de sıkışık kalmışlardır. 22 Kasım'da İngilizler 2 binden fazla kayıp vermişlerdir. Gazete burada birliğin yaşadığı olumsuzlukları abartılı bir ifadeyle anlatmayı tercih etmiştir. 23 ve 24 Kasım'da Osmanlı ordusunun tam bir taarruzu gerçekleşmiş ve 25'inde Ctésiphon'a doğru ilerleyen Türkleri durdurmak için İngilizler yeniden saldırıya geçmiştir. Bağdat'ın işgali bu saldırılarla gerçekleşmek üzereyken Türkler orantısız bir güçle -dört Osmanlı bölüğüne karşı bir İngiliz bölüğü- buna imkân vermemiştir (La Lanterne, 9 Décembre 1915). Gazetede, İngilizlerin başarısızlığı Türklerin savaş boyunca elde ettiği çok önemli bir kazanım olarak görülmüş ve İngilizlerin Medâyin'de başarıya ulaşmalarının çok güç olacağı açıkça belirtilmiştir.

1 Mart 1916 tarihli *La Lanterne* “Mezopotamya” başlığı ile Irak cephesinden gelen haberleri de okuyuculara duyurmaktadır. Londra’dan gelen 28 Şubat tarihli resmî bir yazıya göre, Hannah’da Türk karargâhı bombalanmıştır. Townshend’i kurtarmak amacıyla harekete geçen General Aylmer, Dicle’nin sol kıyısında bulunan Türk karargâhını dağıtmak veya zayıf verdimek için havadan bombalamıştır. Beklemedikleri bu saldırı karşısında Türklerin çok zayıf verdiği yönündeki abartılı ifadeler Fransız kamuoyunu yanıltmaya matuftur. Habere göre, Türkler Nasıriye’nin 4 mil uzağında bulunduğu esnada İngiliz birliği Türkleri buradan çıkartmak için bir gedik açmış ve daha sonra 25 Şubat’ta Basra’dan havalanan iki İngiliz uçağı da General Aylmer’e destek vermiştir (La Lanterne, 1er Mars 1916).

Arthur Meyer yönetiminde çıkarılan ve Fransız matbuatında önemli bir gazete olan *Le Gaulois*’da General Cherfils tarafından Kütü’l-Amâre zaferi kamuoyuna duyurulurken bazı noktalara dikkat çekilmiştir. Gazeteye göre Kütü’l-Amâre zaferi Medâyin muharebesinin stratejik bir sonucu değildir; bu savaş taktiksel top atışlarının yapıldığı bir çatışma olup stratejik hiçbir önem arz etmemektedir. Bu zafer Medâyin savaşında bir Türk taktik savaşından ibarettir. Kütü’l-Amâre zaferi bir *post-scriptum*’dur. Gazete, General Townshend’in da esir alınmasının, hâlen devam eden Mezopotamya cephesi için stratejik bir önemi olmadığını iddia etmiştir. Türk ordusunun komutanı Halil Paşa, General Townshend’e yardıma giden General Gorringe (1868-1845)’i de hesaba katmak ve Ruslara karşı savaşa devam etmek zorundadır (Le Gaulois).¹⁵ Gazete yazarının, okuyucunun gözünde bu zaferi küçültmek ve psikolojik etki yaratmak için kullandığı ifadeler dikkat çekicidir. Buna göre, Halil Paşa’nın Kütü’l-Amâre zaferi Mezopotamya’da kaybolup gidecek; Ermenistan ve Trakya’daki Türk mücadelesine en küçük bir yansıması dahi olmayacaktır (Le Gaulois, 27 Mai 1916).

Bu arada İngilizler boş durmayacak Arabistan cephesinde Mekke Şerifi Hüseyin ile gizlice haberleşecek ve onu isyana kışkırtacaktır. Çok geçmeden Şerif Hüseyin 27 Haziran 1916’da Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanmış, çıkan isyanlar ilan edilen *cihât-ı mukaddes*’e (15 Kasım 1914) rağmen Hicaz, Suriye ve Filistin’de dalga dalga yayılmıştır (Kuran 198).

¹⁵ 23 Mayıs 1916’da, General Townshend’e yardıma giden General Gorringe Kütü’l-Amâre’ye 10 kilometre kala muhkem ve mukavemetli köprülerden biri olan, Essin hattı üzerindeki Ducailah’ın 15. tabyasını kuşatmıştır. General, Dicle Nehri’nin sağ yakasında kurulan köprülerle bağlantılı bu bölgede başarı kazanamamıştır.

Fransız matbuatında haftalık çıkan Katolik kilisesinin sözcüsü *l'Univers* dergisi, Rusya'da gelişen olaylar çerçevesinde, değişen dengelerin Fransa lehine olması için "Tanrı Fransa'yı korusun" sloganıyla yayın yaparak dua ederken, Asya'daki Türkiye'nin durumunun ne olacağı sorusunu politikacılara sormaktadır (*L'Univers*, 16 Septembre 1917: 36). Dom Desse imzasıyla çıkan yazıda, savaş patlak verdiğinde tahminler savaşın 3 ay süreceği yönündedir. Oysaki üç yıl geçmesine rağmen savaş hâlâ devam etmektedir. Bu arada Fransa önceki kurumsal hatalarını tamir etmiş, İngiltere savaşta işe yarayan çok güçlü bir ordu kurmuş, İtalya ise bu gruba katılarak Almanya'ya karşı kendini siper etmiş ve Verdun muharebesiyle düşmana geçit vermemiştir (*L'Univers*, 16 Septembre 1917: 36).

L'Univers dergisinde Trygée imzalı yazıya göre siyasî dengeler Rusya yüzünden değişecektir. Rusya kuzeyde İsveç'in yok olmasını beklerken, Panslavizm ve Hıristiyan milletleri Türklere karşı korumak gibi bahanelerle aniden Balkanlara ve İstanbul'a yönelmiştir. Aslında *Doğu Sorunu*'nu Moskova kendi vesayetinde Fransa ve İngiltere'nin aleyhine çözmek istemiştir. Dergi, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın 1800'lü yıllardan başlayarak Birinci Dünya Harbi'ne kadar olan savaş ve barış dönemlerini okuyucularına farklı bir bakış açısıyla sunmuştur (*L'Univers*, 25 Novembre 1917: 204).

Savaşın İngiliz cephelerini İngiliz ajans ve muhabirleri aracılığıyla Fransız kamuoyuna haber veren *Le Temps* adlı günlük siyasî gazete Irak cephesini "Mezopotamya'da" başlığıyla İngiliz resmî bildiriyle aktarmaktadır. Buna göre yağmur ve taşkınlar nedeniyle toprak nemli olduğu için müdahaleler zorlaşmıştır. Ocak ayının 11'inde nehir kenarındaki 4 bin Şii, bin Sünnî ve yüz kadar İsraili nüfus barındıran ve askerî bir hastanesi olan küçük bir kent Kutelhay (Kout-el-Haï)'da Türk birliklerinin silah ve mühimmatları ele geçirilmiş, Dicle üzerindeki 4 tekneden biri içinde askerleriyle birlikte topa tutulmuştur. 11, 12 ve 13 Ocak tarihlerinde Kütü'l-Amâre'nin doğu ve batısında hızla ilerleyen İngiliz birlikleri mühimmat olarak Türklerin bıraktığı bombaları, tüfekleri ve iki tane ölüm siperini ele geçirmişlerdir. *Le Temps*, *Daily Chronic* gazetesine dayandırdığı haberinde, muharebenin mevki ve mevzilerini uzun uzun anlattıktan sonra, İngiliz birliklerinin Türkleri bu coğrafyadan atmak için kararlı olduklarını ve Türklerin ezdiği milletleri özgürlüğe kavuşturmak istediklerini kamuoyuna kendi düşünceleriyle birlikte deklare etmişlerdir (*Le Temps*, 17 Janvier 1917).

Le Temps “Savaş” başlığı altında savaş haberlerinin içinde Kütü’l-Amâre’nin düşüşünü büyük bir heyecan ve gururla vermiştir. General Townshend’in başarısızlığını silen General Maude komutasındaki birliklerin metodik çalıştıklarını birlikler arasında iletişimi sağladıklarını ve neticede 4 Alman subayı ile toplam 1.730 askeri esir aldıklarını dile getirmiştir. Gazete haberine göre Kütü’l-Amâre ilerlemek için sadece bir başlangıçtır artık (*Le Temps*, 28 Février 1917).

Ertesi gün, *Le Temps* Kütü’l-Amâre’nin ele geçirilmesinden sonra General Maude komutasındaki İngilizlerin Türk birliklerini kesin bir biçimde Bağdat yolu üzerinde Kut’a kadar takip ettiklerini ve alınan esir sayısını henüz bilmediklerini yazmaktadır (*Le Temps*, 1 Mars 1917). Aynı sütunda Fransız Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré’nin bu taze haber üzerine İngiliz Kralı’na tebrik ve takdirlerini ileten bir telgrafi yayınlanmıştır. Telgrafta Fransız halkının duyduğu mutluluk özellikle vurgulanmıştır (*Le Temps*, 1er Mars 1917).

Kütü’l-Amâre’nin düşüşünü 28 Şubat 1917 tarihli bir telgrafla Lordlar Kamarası’nda açıklayan Lord Curzon çarpışmanın safhalarını anlattıktan sonra bölgeyi Türklerden temizleyeceklerini gururla belirtmiştir. Bu haberin hemen altında “Düşmandan İtiraf” alt başlığıyla verilen “Dicle’nin kuzeyinde bulunan kuvvetlerimiz nizamî bir biçimde geri çekilmektedir” ifadesi Osmanlının “melankolik” bir resmî bildirisi olarak nitelendirilmiştir (*Le Temps*, 1er Mars 1917).

Fransız Dışişleri Bakanlığı Bütçe Komisyon Raporu (1916)

1916 yılında Fransız Meclisi’nin on birinci yasama döneminde Dışişleri Bakanlığı bütçe komisyonuna milletvekili Louis Marin tarafından “Arabistan’da bir Misyon” konulu 3 milyon 500 bin Frank kredilik bir proje için sunulan bir raporda bölgeyle ilgili resmî bilgiler ve görüşler yer almaktadır. Türkler hakkında asılsız ithamların ileri sürüldüğü bu rapor aracılığıyla meclisteki vekiller bilgilendirilmiştir.

Milletvekili Marin’e göre hac vazifesini yapmak isteyen Fransa’nın mülkiyetindeki Afrikalı Müslümanlar için Mekke ve Medine’de, Mekke Şerifi’nin gözetiminde konaklama yerlerinin inşası için 1915 yılında karar alınmıştır. Raporda, bölgede var olmaya çalışan Türklerin Arapları imha ettiği, Turancılık ve Neoturancılık çerçevesinde bölgeyi Türkleştirmek adına katliamlar yaptığı gibi asılsız ithamlar bulunmaktadır. Hicaz bölgesinin bağımsızlık ilânını destekleyen ve takdir eden Marin, Fransa’nın bölgede yapması gereken pek çok konuyu teklif ve tavsiyeleriyle rapor halinde meclis gündemine taşımıştır. Rapora göre, Alman-Türk propagandasıyla yapılan cihat çağrılarında Müslümanlar itibar etmemiş, tam tersine

Osmanlıya isyan eden Şerif Hüseyin'in emperyal güçler tarafından desteklenmesi prestijini daha da artırmıştır. Böylelikle diğer Müslümanların hac vazifesini rahatlıkla yapabileceklerinin altı çizilmiştir. Türk ordusunda askerî firarlar Şerif'in isyanına destek olarak görülmüştür. Uzun raporda, Türklerin 1917 yılı itibariyle savaştığı cepheler sırasıyla; Riga, Galiçya, Romanya, Makedonya, Ermenistan, İran, Mezopotamya, Sina, Mısır'ın batısı ve Arabistan olarak tek tek ele alınmıştır (Marin 115).¹⁶

Raporda "Mezopotamya" hakkında verilen bilgiler Paris'te neşredilen çeşitli günlük siyasî gazetelerde yer alan haberlerle benzerlik göstermektedir: 1914'ten beri Türklere düşman olan İngiltere Basra'yı kuşatarak Dicle nehri boyunca siyasî, askerî, dinî bakımdan Irak'ta tam bir hâkimiyet sağlamak için Bağdat'ı ele geçirmek istemektedir. Rapora göre İngiltere'nin amaçlarından biri Doğu'daki Osmanlı askerî gücü ile tesis edilen "bagdatbahn"ın (Bağdat demiryolu) yarattığı Alman prestijini yıkmaktır.¹⁷ General Townshend yaklaşık 14 bin kişilik Hintli karışımı ordusuyla ve yetersiz silah ve teçhizatla 1915'in Eylül'ünün sonunda Kütü'l- Amare'ye varmıştır. Daha sonra, Kasım sonunda Kut'tan 120 kilometre ve Bağdat'tan 30 kilometre uzaklıkta bulunan Medâyin'e intikal etmiştir. Von Der Goltz komutasındaki 60 bin kişilik Osmanlı ordusu tarafından püskürtülen İngilizler Kut'ta kuşatılmış, 143 günlük kuşatma sonucunda 9 bin kişiyle teslim olmuştur. 4 bin Alman, bir Avusturya bölüğü, 305 skoda topuyla beraber Türk birlikleri Suriye'den Bağdat'ı savunmak için gelmişti. 13 Aralık 1917'de yeniden saldırıya geçen İngilizler bu defa önceki harekâta yapılan hatayı tekrarlamamış ve nehri iki taraftan ablukaya almışlardır. İngilizler tarafından 4 top ve 10 mitralyözle birlikte 4 Alman albay ve 1700 Osmanlı askeri esir alınarak Türkler Bağdat'tan atılmıştır. Rapora göre Alman rüyasının sona erdiği, son Abbasi halifesinin bütün yetkilerini 1517'de I. Selim'e teslim ettiği ve yaklaşık 400 yıldır Araplara hükümran olan Türklerin Bağdat'tan sökülüp atılmaları çok olumlu bir gelişmedir (Marin 116-117).

Fransız basınında, İngiliz haber kaynaklarının yanı sıra, dolaylı yollarla Rusya'dan gelen resmî bildirimler de yayınlanmıştır. *La Guerre Mondiale* 8 Aralık 1914 tarihli sayısında; Türklerin Saray ve Başkale'de bozguna uğratıldığını, bunun

¹⁶ Raporun yayın tarihi Kasım 1916 olmasına rağmen raporda -1917 Mart- Türk cepheleri verilmiştir. (Bu çalışmada incelenen rapor Bibliothèque Nationale de France arşivinden alınmıştır.)

¹⁷ Fransız matbuatı Bağdat demiryolu projesini politik, ekonomik ve malî yönden bir Alman yayımlığı olarak yorumlamıştır (Vic 86).

resmî Rus belgesinden öğrenildiğini belirtmiştir (La Guerre Mondiale, 8 Décembre 1914: 678).

Üç ayda bir neşredilen *Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale* dergisi, Birinci Dünya Harbi'yle ilgili edebî ve siyasî eser bibliyografyası yayınlarken bazı eserleri mercek altına almıştır. Buna göre, Londra'da 1926 yılında İngiliz Genel Kurmayı'ndan bir Binbaşı *Mezopotamya Muharebesi'nin Kısa Özeti* adında bir kitap yayınlamıştır. Derginin yazarı R. Villate'a göre Fransa'nın katılmadığı bu cepheyle ilgili olan kitap, yazarının iki yıl orada yaşamış olmasından dolayı önemlidir. Kitabı eleştiren Villate, yazarın Türk ve Alman kaynaklarını kullanmamasını büyük eksiklik olarak görmüştür. Villate'a göre Türkler Alman etkisi altındaydılar ve Almanlar Türklerin ilham kaynağıydı. Söz konusu kitapta Alman ve Türk kaynaklarına da yer verilseydi içerik daha doğru ve eksiksiz olacaktı. İngiliz yanlısı olarak kaleme alınmasına rağmen Villate bu kitabı okuyucularına özetlemiştir (Revue d'Histoire de La Guerre Mondiale, Janvier 1928: 279-280).

Mezopotamya Muharebesi'nin Kısa Özeti'ne göre, ilk yıllar Britanyalı komutanlarla sivil ve askerî otoriteler arasında bir uyumsuzluk ve savaş taktik hataları söz konusudur. Savaş alanında bazı İngilizler petrol kuyularını korumak için savaşırken bazıları da Hintli ve Müslüman tebanın gözünde İngiliz prestijini korumayı daha öncelikli amaç olarak görmüşlerdir. Villate bu prestiji koruma çabasının İngilizlere pahalıya mal olduğunu kaydetmiştir. 400 bin kişilik İngiliz ordusu 50 bin kişilik Türk ordusuna karşı mücadele etmiştir. Ağır kayıplardan sonra General Maude'un komutasında savaşı kazanan İngiltere Musul ve Hintlilerin de protektörü (hamisi) olmuştur ve sonuç itibarıyla bu savaş yalnızca İngiliz emperyalizmine yaramıştır (Revue d'Histoire de La Guerre Mondiale, Janvier 1928: 280).

Kısaca II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam politikasının en önemli ve en gösterişli unsuru olarak uygulamaya konulan ve içerde birliği sağlamaya yönelik demiryolu projeleri, Arap milliyetçiliği ve emperyalist devletlerin karşı propagandalarıyla Türkler için istenen sonucu vermemiş; İngiliz-Alman ve Fransız için ekonomik ve stratejik yarış anlamına gelmiştir. Bundan çıkartılacak sonuç Irak cephesinin, petrolü ve demir yolu projeleriyle tam bir emperyalizm ve paylaşım mücadelesi olduğudur.

SONUÇ

Dört yıl üç ay boyunca devam eden Birinci Cihan Harbi'nin yaklaşık on yedi ay süren (23 Kasım 1914-11 Mart 1917) ve İngilizlerle Fransızların "Mezopotamya Seferi" adını verdikleri Irak Cephesi, Hindistan'dan hareket eden İngiliz-Hintli birliklerden oluşan kuvvetlerin Basra Körfezi'ndeki Fav boğazından geçerek Basra'yı işgali ile açılmıştır. İngilizler, Basra vilayetindeki önemli stratejik mevkileri ele geçirerek Bağdat'a doğru ilerlemeyi hedeflemiştir. 23 Kasım 1915'te Selmânîpâk'a taarruz eden İngilizler şiddetli bir direnişle karşılaşmış ve Halil Paşa komutasındaki karşı taarruz sonucu 25 Kasım'da Kûtü'l-Amare'ye doğru çekilmişlerdir. Burada 4 ay 23 gün süren sıkı bir kuşatma altına alınmışlardır. Kuşatmaya daha fazla tahammül edemeyen Britanyalı General Townshend 1916'nın Nisan ayında teslim olmuştur.

General Townshend'in teslim olması, doğrudan Türk askerinin cesareti ve savaşıma azmiyle ilişkili görünmektedir. Fakat Başkomutan Enver Paşa, Almanların isteğine uyarak İran'ı Rus kuvvetlerinden kurtarmak amacıyla, orduyu İran'a yönlendirmiş, dolayısıyla ciddi bir muharebe sonucu kazanılmış bu cephenin gerekli harekât ve taarruzlarını devam ettirmemiştir. Bu yanlış savaş politikası üzerine İngilizler, Aralık ayında başlattıkları yeni bir taarruzla Bağdat'a ulaşarak şehri işgal etmişler ve bu cephenin kapanma sürecini başlatmışlardır (11 Mart 1917).

Bu savaşın, petrol ve demir yolu projeleriyle bir emperyalizm mücadelesi olduğu Fransız matbuatında sonraki değerlendirmelerde görülmektedir. Almanya-İngiltere rekabetinde Almanya Berlin'den İstanbul'a, buradan Bağdat'a uzanan demiryolu hattını ve İran Körfezi'ndeki deniz geçişini kontrol altına almak için savaşı tercih etmiştir.

Basra'nın işgali ile başlayan ve Kûtü'l-Amâre kuşatmasının sona ermesine kadar cereyan eden savaşlar silsilesinde Fransız kamuoyunu etkilemek için *La Lanterne*, *La Presse*, *Le Gaulois*, *Le Miroir*, *Le Temps*, *L'Univers*, *La Croix*, *La Grande Guerre du XXe Siècle*, *Journal des Débats*, *Revue d'Histoire de La Guerre Mondiale* gibi matbuat organları savaşla ilgili yanlı haberler yapmıştır.

Bu emperyalist paylaşım sürecinin her safhasında ve her cephesinde Fransız matbuatı müttefiklerini desteklemek için çok güçlü ve abartılı ifadeler kullanmıştır. Bunlar hiçbir kanıtı olmadan ama çok sık tekrar edilerek insanların belleklerine

kazınmıştır. “Tanrı Fransa’yı korusun” sloganı sürekli vurgulanırken, “Türk’ün bölgeden ve Anadolu’dan atılması” gibi söylemler dikkat çekici olmuştur.

Netice itibariyle Fransız matbuatının ve savaş muhabirlerinin bölgeden ulaştırdığı haberlerin farklı gazetelerde benzer bilgiler içerdiği, ölü ve yaralı sayısında yaklaşık aynı rakamların verildiği görülmektedir. Ancak önemli yazarların Türkler hakkında yaptıkları ayrıntılı değerlendirmeler genellikle taraflı ve olumsuzdur. Kamuoyunun bilgisinde olmayan rakamlar endişe duyacağı veya gururlanacağı şekilde abartılı verilmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından yapılan haberlerin ise daha kabul edilebilir nitelikte olduğu görülmüştür. Yapılan tahlillerin daha rasyonel değerlendirmeler içermesi de savaş sürecinde toplumun tek taraflı ve yanlış bilgilerle yönlendirildiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Tarafsız olmayan bu haberlerin yanı sıra İngilizlerin yenilgisini mazur göstermek isteyen Fransız matbuatı, Türklerin bu zaferinde stratejik bir kazanımın olmadığını ileri sürerek, savaşın “taktiksel top” atışlarından ibaret basit bir çatışma olduğu düşüncesini Fransız kamuoyuna kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Bu yenilginin hiçbir öneminin olmadığından hareketle Medâin savaşının bir “Türk taktik” savaşından ibaret olduğu yönünde yayınlarla Kütü’l-Amâre zaferi hafife alınmıştır. Oysaki Townshend bu savaşı, 1921 yılında yayınlanan hatıratında Hindistan’daki İngiliz ordu tarihinin en büyük ve en önemli savaşı olarak tanımlamıştır.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1814-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası, 1983.

Avcı, Casim. “Medâin.” *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003. 289-290.

Bostan, İdris. “Amâre.” *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989. 558-559.

İstekli, İ. Bahtiyar. *Osmanlı’nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre Yarbay Mehmed Reşid Bey’in Savaş Günlükleri*. Haz. İ. Bahtiyar İstekli İstanbul: Yeditepe, 2017.

Journal des Débats politiques et littéraires. 14 Mai 1916.

Journal des Débats politiques et littéraires. 15 Février 1917.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*. Cilt IX. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

- Kuran, Ercüment. "Birinci Dünya Savaşı." *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992. 197-200.
- La Croix. 14 Mai 1916.
- La Grande Guerre du XXe Siècle. Maison de la Bonne Presse. No: 27. Avril 1917. 463-471.
- La Guerre Mondiale: Bulletin Quotidien Illustré. No: 85. 8 Décembre 1914.
- La Lanterne. Edition du Soir. 9 Décembre 1915.
- La Lanterne. Edition du Soir. 1er Mars 1916;
- La Presse. 26 Janvier 1916. La Presse. 27 Février 1917.
- Le Gaulois. 27 Mai 1916.
- Le Miroir. 27 Février 1916.
- Le Temps. 14 Février 1916. Le Temps. 17 Janvier 1917.
- Le Temps. 28 Février 1917. Le Temps. 1er Mars 1917.
- L'Univers. Journal Catholique de la Semaine. 16 Septembre 1917.
- L'Univers. Journal Catholique de la Semaine. 25 Novembre 1917.
- Malleterre, Gabriel. "La Guerre dans Le Levant." *La Revue des Deux Mondes* Mai 1916.
- Marin, Louis. *Rapport, Chambre des Députés (Impressions: Projets des Lois, Propositions, Rapports etc.)*. No: 2554. Paris: 4 Octobre 1916.
- Ministre de la Guerre l'État-Major de l'Armée-Service Historique. *Les Armées Françaises dans la Grande Guerre*. Tome IX. 1er Volume. Paris: Imprimerie Nationale, MDCCCXXXVI.
- Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale. No: I. Janvier 1928.
- Ünal, Uğur. *Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l Amâre Zaferi*. İstanbul: Seçil Ofset, 2016.
- Townshend, Charles Vere Ferrers. *Irak Seferi ve Esaret*. Tercüme: Târih-î Asker-î Osmânî Encümeni. Sadeleştiren. Recep Ahışalı. İstanbul: Yeditepe, 2007.
- Townshend, Charles V. F. *Esir bir İngiliz Generalin Kaleminden Kütulamâre'de Esaret*. Sadeleştiren. Recep Ahışalı. İstanbul: Yeditepe, 2016.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Vic, Jean. *La Littérature de la Guerre*, Manuel Méthodique et Critique des Publications de Langue Française. Paris: Payot, 1918.